

Prije 79 godina u Srbu, u Lici, ustanici se organiziraju na ustanak protiv zločinačke ustaške vlasti, koja je samim proglašenjem NDH 10. travnja 1941. godine kršila elementarna ljudska prava na život. Ustanak je bio lišen bilo kakve ideologije i mržnje, bez konteksta koji se danas želi servirati hrvatskom narodu u želji da se zasjeni pozitivan značaj antifašističke borbe u Hrvatskoj.

Direktan povod za taj događaj bio je smišljeno dobro organizirani pohod takozvanog "čišćenja" terena koju je provodila nenarodna izdajnička vlast na čelu s Antom Pavelićem, a za provedbu na terenu bio je odgovoran Vjekoslav-Maks Luburić. Naime 10. travnja 1941 godine Kvaternik proglašava NDH, a Hitler i Mussolini ustoličuju Antu Pavelića za poglavnika. Vlast odmah donosi „Odredbu za obranu naroda i države“, „Odredbu o zabrani ćirilice“ i „Naredbu o obilježavanju pravoslavaca trakom i natpisom P“.

Nepravdu i čizmu ustaškog režima osjetit će Židovi, Romi, Srbi, kao i Hrvati koji su na vrijeme osjetili opasnost od fašističkog režima. Luburić temeljem tih naredbi revnosno provodi akciju „čišćenja“ po Baniji, Kordunu i Lici. Provodi se stravičan teror.

Formiraju se logori, a bilo ih je trideset u kojima stradavaju nedužni ljudi, vrše se deportacije-protjerivanje, premlaćivanje da bi sve kulminiralo masovnim pokoljima. Mile Budak javno poručuje Srbima "ili da se poklone, ili da se uklone", zatim „bježte psine preko Drine“, a iz Krajine Viktor Guntić pjesnički poručuje „Poželjeće drumovi Srbalja, ali Srbalja nigdje biti neće“.

Već 22. lipnja 1941. Marko Orešković, član Centralnog komiteta KPJ i KPH, prenio je ličkim komunistima partijsku direktivu da pokrenu pobunu protiv ustaških i okupatorskih vlasti. Malobrojni komunisti brzo su pridobivali brojne pristaše i aktivne sljedbenike s kojima su formirali borbene odrede po selima i zbjegovima. U četama i odredima odmah je uspostavljena institucija političkog komesara. Komandiri su bili ljudi s nešto vojničkog iskustva, njima ravnopravni politički komesari bili su isključivo komunisti ili njihovi pouzdani sljedbenici. Uoči ustanka odredi su već brojali oko 300 naoružanih i još više nenaoružanih boraca, a višestruko su narasli već tijekom prva dva-tri ustanička dana.

Komandant združenog Štaba gerilskih odreda bio je Gojko Polovina iz Dobrosela, istaknuti lokalni komunist, odličan organizator, predratni sekretar Kotarskog komiteta za kotar Gračac i Donji Lapac. On je postao "stvarni rukovoditelj ustanka, komandant, komesar i predstavnik

vlasti“. Članovi štaba u Donjem Lapcu i u Srbu bili su članovi KP: Nikola Vidaković, Dušan Mileusnić, Đoko Jovanić i Milan Šijan, te bivši jugoslavenski oficir Stojan Matić koji je uživao veliki ugled. Marko Orešković već je u fazi priprema povezao gerilske štabove u Srbu i Donjem Lapcu s partijskim i vojničkim vodstvom u Bosanskoj krajini, pa je organizacija pripremnog ustanka kao i sam ustanak s obje strane Une bio koordiniran..

U Lici su osnovane tri partizanske brigade (Prva, Druga i Treća), a iz njih je nastala poznata Šesta lička proleterska divizija „Nikola Tesla“ koja je poznata po borbi u Drvaru po čuvenoj uzrečici “Šesta lička spasila Maršala“. U Šestoj ličkoj proleterskoj diviziji bilo je dosta Dalmatinaca. Dalmatinci su pomagali Ličanima u borbama protiv okupatora i domaćih kvisinga. Na groblju u Srbu stoji spomen-obilježje 10. udarnoj dalmatinskoj brigadi i borcima poginulim prilikom oslobođenja Srba i okolnih mjesta od njemačkih fašista 1944/1945 godine, a koje mještani Srba iz poštovanja prema poginulim borcima redovno obilježavaju i održavaju.

Ustanak u Srbu počeo je 27. srpnja 1941. prema prethodnom planu, koordinirano s istodobnim ustankom u Drvaru i u Bosanskoj krajini. Štab gerilskih odreda za Srb i okolinu formira 10 odreda koji se taktički postavljaju na razne kote oko Srba da bi što manje toga pošlo po zlu. Nekoliko žandara i ustaša su se razbježali pred oko 150 ustanika, pa ustanici tako izvršavaju prvi zacrtani cilj, a odredi van Srba tuku još ustaška pojačanja kod Srpskog klanca i u Tiškovcu. Već istog dana ustanak se proširio po selima Neteka, Suvaja, Doboselu prema sjeveru i Gornjem Srbu, Osredcima, Kunovcu te Zavlaki prema jugu. U selu Neteka, oko podneva, došlo je do prve borbe. Ustanici iz Dugopolja i Zavlake rastjerali su oružnike i srušili željezničku prugu u Kaldmri. Tog dana poginulo je nekoliko oružnika i ustaša i samo jedan ustanik. Drugog dana, iz Gračaca i Kulen Vakufa domobranske i ustaške postrojbe već su kretale „smiriti“ ustaničko područje, ali ih ustanici dočekuju u vješto postavljenim zasjedama, suzbijaju ih i nanose im osjetne gubitke. U tim okršajima drugog dana, poginula su dva ustanika. Trećeg dana ustanak se poput bujice već proširio po cijelom kotaru Donji Lapac . Ustaška posada iz Donjeg Lapca povukla se navečer 29. srpnja u Borićevac, tako da je kotarsko središte Donji Lapac već 30. srpnja bilo u ustaničkim rukama i prvo slobodno kotarsko mjesto u Hrvatskoj. Ustaničko vodstvo donosi odluku o odgodi napada na Borićevac za dva dana kako bi se civilno hrvatsko stanovništvo moglo na vrijeme evakuirati i tako izbjeći neželjene posljedice odmazde. Osjećajući se maksimalno nesigurnim, ustaške se posade 31. srpnja, u tri sata ujutro, iz Borićevca s cjelokupnim stanovništvom povlači u Kulen Vakuf, tada jedno od jačih ustaških utvrda u sjeverozapadnoj Bosni. Povlačeći se iz Borićevca za Kulen Vakuf ustaše vrše još jedan zločin nad nedužnim mještanima sela Kalaći. Drugog kolovoza 1941. godine ustanički gerilski odredi ulaze u Borićevac, a s njima i veliki broj golorukog naroda nadajući se povratu ili namirenju ranije opljačkane imovine. Međutim, tada dolazi do razvlačenja te imovine u Borićevcu, paljenja sela i odmazde na nedužnim hrvatskim mještanima koji su se tu zatekli.

Takvo ponašanje dijela ustanika sklonih odmazdi, samovolji i bez organizacije, sljedećeg je

dana na zboru u Donjem Lapcu osuđeno od strane Gojka Polovine i cjelokupnog ustaničkog rukovodstva, a narod pozvan na zajedništvo Srba i Hrvata koji nisu krivi za ustaška zlodjela i zlodjela predstavnika odmazde i samovolje pročetničko orijentiranih grupa i pojedinaca.

Na izbijanje ustanka ustaše su odgovorile jedino kako su znale - novim akcijama čišćenja. Velika akcija čišćenja koja je pokrenuta u Lici, u susjednim krajevima na području Banije i Korduna, uspjela je ondje samo rasplamsati ustanak. Srpsko stanovništvo se tjeralo u kut iz kojeg je jedini izlaz bio ustanak, odnosno oružana pobuna protiv fašističke države čiji je jedini cilj bio njihovo fizičko uništenje. Ustaška akcija čišćenja po Kordunu, Baniji i Lici trajala je od 29. srpnja do 8. kolovoza, i u tom je razdoblju pobijeno dosta civila.

Moramo kazati da teza povijesnih revizionista kako je NDH duboko ukorijenjena u hrvatsko narodno biće nije prihvatljiva. Štoviše, vrlo je opasna, kao što je opasno antifašizam, na čijim temeljima je izgrađen i počiva napredni svijet, nazivati floskulom.

Posebno valja ukazati na današnju potrebu ravnopravnijeg razvoja Republike Hrvatske, naročito područja Like, Banije, Korduna, Bukovice i Dalmatinske Zagore, kako bi narod tih prostora osjetio blagodati svih potencijala svoje države u civilizaciji 21 stoljeća.

Bilo bi poželjno i da službene vlasti sudjeluju na obilježavanju datuma iz NOB-a, da se polaže cvijeće na spomen-obilježja naše tragične, ali i slavne prošlosti za koju svi moramo težiti da se više nikad ne ponovi. Na taj način bi odali dužno poštovanje narodu za doprinos i žrtvu koju je dao konačnoj pobjedi antifašizma na ovim prostorima.

Pružimo ruku suradnje jedni drugima, a sve u interesu mira, u jedinstvu boljeg razumijevanja i veće tolerancije među ljudima kako bi stvorili pretpostavke za dostojan život nadolazećih generacija - život ispunjen radom, ljubavlju, slogom, bezbrižnošću i slobodom. Podržavamo i potičemo da se istraži sva povijesna istina, neka nitko ne bude pošteđen povijesne istine. Neka se nepristrano, razumno i slobodno istraže sve prijeporne točke iz naše novije prošlosti, ali nemojmo to činiti „argumentima“ blokade cesta, šatorima, plinskim bocama i usklucima „Za dom spremni!“.

Neka nam zajednička i jedina država Hrvatska živi ponosna i slobodna!

Slava svim žrtvama palim za slobodu!

ZAJEDNICA UDRUGA ANTIFAŠISTIČKIH

BORACA ZADARSKE ŽUPANIJE